

A könyv történetéből

A legrégebb nyomtatott könyv

A köztudat Gutenberget tartja számon, mint a nyomdászat feltalálóját. S valóban Gutenberg a betűöntés, az összerakható és szétszedhető betűkkel dolgozó könyvnyomtatás európai feltalálója. Erdemeit nem csökkenti az a tény, hogy a problémát — ha nem is ugyanazon a technikai színvonalon — keréken négy évszázaddal korábban megoldotta Pi-Seng kínai nyomdász. Csupán annyi következett ebből, hogy Európában még többszáz éven át pergamenívek fölött görnyedeztek a másolóbarátok, amikor Kínában már nyomtatással sokszorosították az írást, sőt papírra nyomtattak.

Amennyire köztudomású, hogy a kínaiak találták föl a lőport, a porcelánt és az iránytűt, annyira meg szoktak feledkezni a nyomdászat terén elért eredményeiről. Csak századunk első évtizedeiben terelték rá a figyelmet a kínai nyomdászat kezdeteire egy magyar származású Ázsia-kutató: Stein Aurél felfedezései.

STEIN AURÉL ÉS UTAZÁSAI

A Sven Hedin nyomdokában járó és belsőázsiai utazásaival világhírré szertevő Stein Aurél (1862—1943) Pesten született és itt diákoskodott. Már gimnazista korában el-eljárt a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárába, ismerkedett annak keleti gyűjteményével. Bécsben, majd Lipcsében hallgatott félévek után Tübingenben végezte az egyetemet, s közben elmélyedt a perzsa és indiai nyelvek tanulmányozásába. Katonaéve után Bombayba

utazott. Itt angol tudós-körök hamarosan felfigyeltek rá és látva nagy felkészültségét, meghívták a lahorei egyetemre. Szorgalmasan dolgozott, egyre-másra jelentek meg könyvei; 1897-ben, 35 éves korában tartott székfoglalót a Magyar Tudományos Akadémián. Ekkor már nagy utazási terveinek lázában élt, s részben a British Museum, részben az indiai kormány költségén, 1900 és 1916 között három nagy utazást tett Belső-Ázsiába. Az angolok, akik Körösi Csomával készítették el a tibeti nyelv szótárát és nyelvtanát, Stein Auréltól azt kívánták, hogy térképezze föl Belső-Ázsia addig tudományosan föltáratlan területeit. Vállalta a feladatot, mert ugyanakkor szenvedélyesen érdekelte ennek a hegyóriásoktól körülölelt, sivatagos tájnak a múltja: föl akarta kutatni »a régi India, Kína és a görög kultúrával áthatott Nyugat-Ázsia hajdankori érintkezéseinek« művelődéstörténeti emlékeit.

1900-tól kezdve, másfél évtized alatt hét évet töltött utazással; gyalogszerrel és lóháton negyvenezer kilométert tett meg. A harminc hónapig tartó második útra 1906. áprilisában indult el, megmászta a Hindukusz és a Pamir-hegység 5000 méter magasságban vezető hágóit, majd leereszkedve a Pamirok keleti lejtőin, végighaladt »a földkerekség legrettentőbb futóhomok-sivatagá, a Taklamakan déli szegélyén. Megkerülte a többezer éve kiszáradt, sós tó, a Lop-nor medencéjét s így jutott el 1907 márciusában utazásának végcéljához: Tun-huangba. A tun-huangi oázisra és az »Ezer Buddha«-barlangokra

még Lóczy Lajos, a kiváló földrajztudós hívta fel a figyelmét, aki pár évtizeddel korábban maga is látta e barlangtemplomok gyönyörű szobrait és falfestményeit. A több, mint ezeréves szobrok és festmények nagy hatást tettek Stein Aurélna, de néhány hét multán kiderült, hogy Tunhuang egyéb meglepetéseket is tartogat a világ számára.

A TUN-HUANGI LELET

Stein Aurélnak tudomására jutott ugyanis, hogy a barlangokat őrző pap, Vang tao-si, néhány évvel előbb, az egyik szentély tatarozása közben sziklába vájt odura bukkan, s ez a titkos rejtékhely tele volt kézirattekerccsekkel. Mintegy tizenöt köbméternyi irattekerccs volt benne fölhalmozva. Amint a keltezett okiratokból megállapítható, a mi időszámításunk szerint 1000 táján falazhatták be ide a hatalmas gyűjteményt s a sziklapince — a száraz sivatagi levegőben — kilenc évszázadon át épségben megőrizte e ritka értékeket.

Hosszas rábeszéléssel s több ezüst rúddal Stein Aurélnak sikerült rávennie Vang tao-sit, hogy engedjen neki betekintést a régi irattár kincseibe. Az ezüst patkókkal megvesztegetett pap lassan mind több és több engedményt tett, végül is Stein Aurélna kínai titkára, Csiang-Szü-Je, éjszakánként a hátán hordta át a tekerccseket gazdája szállására. Mivel a két kínai: Vang tao-si és Csiang-Szü-Je a kezére járt, Stein Aurélnak 3000 tekerccset, 6000 okiratot, illetve szövegtöredéket és több száz festett templomi zászlót sikerült kicsempésznie Tunhuangból Londonba, a British Museumba.

Egy évvel később, 1908-ban, a párizsi kormány megbízásából egy francia tudós, Pelliot kereste fel Vang tao-sit. A buddhista pap — első üzletén felbátorodva — minden gátlás nélkül tette pénzzé a kínai írás és kultúra fölbecsülhetetlen értéket képviselő, ezer éves emlékeit. Pelliot több mint 10.000 darabból álló zsákmányával Pekingbe utazott s még kiállítás is rendezett a Tunhuangban megszerzett ritkaságokból. Erre már a császári hatóságok is felfigyeltek. Elrendelték a megvesztegetett pap letartóztatását és a megmaradt kéziratok Pekingbe szállítását. Jellemző a császári hatóságok korrupszágára, hogy

A tun-huangi barlangok egyik festménye

a Tunhuangból elindított szállítmányrak — a sok dézsmálás után — csak egy töredéke érkezett meg a fővárosba. Ma összesen 8600 tunhuangi tekerccset őriznek a pekingi városi könyvtárban. Amikor azonban Stein Aurélna 1914-ben újból megfordult a híressé vált oázisban, Vang tao-sit a helyén találta. Sőt kiderült, hogy az együgyűnek látszó, de valójában igen ravasz pap a gyűjtemény egy részét elrejtette a hatóságok elől és további százaz kézirattekerccset adott el a külföldi utazónak.

A GYÉMÁNT SUTRA

A British Museumban a legelső szállítmány megérkezése után azonnal hozzáláttak az értékes anyag feldolgozásához. A munka évekig tartott, s ennek so-

rán megállapították, hogy a gyűjtemény nemcsak kéziratokból áll, hanem nyomtatványok is akadnak közte, és pedig nem mozgó szójeles nyomtatványok, hanem fadúcokról sokszorosított példányok. A kutatás folyamán rábukkantak egy olyan, nyomdászának nevét és nyomásának dátumát is megőrkítő, régi könyvre, amelynél korábbi nem ismerünk. Tulajdonképp hét lapból összeragasztott papírtekercs ez: hat lapján szöveg áll, a hetedik, rövidebb lapon címlapkép, amely buddhista szentet ábrázol szerzetesek és tanítványai körében. A címlapkép egyben az eddig ismert legrégibb, keltezett fametszet. A könyv buddhista szentenciákat, bölcs mondásokat tartalmaz, afféle idézetgyűjtemény. A buddhista irodalomban Gyémánt Sutra a neve. A szöveg végén álló közlésből még azt is megtudjuk, hogy ezt a Gyémánt Sutrát »szülei emlékezetére, ingyenes szétosztásra Vang-Csieh nyomtatia« (átszámítva) 868 május 11-én. Találtak azóta töredékeket, amelyek valószínűleg még korábbi eredetűek, de a Gyémánt Sutra az eddig ismert legrégibb, teljes egészében fennmaradt, nyomtatott mű, amelynek a kora is hitelesen tisztázható volt.

Ezek után tegyük fel a kérdést: hogyan készültek a kínai táblanyomatok? Hogyan vészték ki a fadúcot és hogyan nyomtattak róla? Miből áll ennek a technikának a lényege? Simára gyalult fa-

táblára felrajzolták a szöveget, ami kínai viszonylatban azt jelenti, hogy a fártusba mártott ecsettel felpingálták a szójeleket. Azután körülvették a szójelek képét, a kiemelkedő szójeleket befestékezték, nedves papírt vagy selymet helyeztek rá, átörzöszölték, majd óvatosan lehúzták a fatábláról. Így készültek gyors egymásutánban a levonatok. A nyolc-kilencszáz évesekben tömegesen állították elő Kínában a fadúcról nyomtatott tekerőket.

A fejlődés azonban nem állt meg: a XI. század derekán, 1040 táján Pi-Seng megvalósította a mozgatható szójeleket. Agyagból formálta, majd kiégette őket. Vaskeretben meleg gyantába ágyazta a kiszedett szójeleket s úgy nyomtatott velük. Utána újból tűzön melegítette a szedést, hogy a szójeleket kiemelhesse az olvadó gyantából s újra felhasználhassa őket. Fából faragott szójeleket is használtak a kínaiak. Fadúrcra kivésték a szójelek képét, azután a kész dűcot szétfűrészelték.

A fából készült jelek használat közben gyorsan elkoptak, ezért rendelte el 1392-ben Korea akkori uralkodója, Yi tábornok, hogy a szójeleket fémből öntsék. Az egykorú feljegyzések szerint Koreában ekkortájt tízezrével öntötték a bronzszójeleket és hatalmas kiadványok láttak napvilágot.

KÉKI BÉLA

A Gyémánt Sutra